

АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ ІІІ КОНФЕРЕНЦІЇ КП(б)У ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ РЕАЛІЙ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА НАВЕСНІ–ЛІТОМ 1932 РОКУ

Наталія Бем - к.і.н., доц., доц. кафедри історії та документознавства
Національний авіаційний університет (м. Київ, Україна)

ARCHIVAL DOCUMENTS OF III CONFERENCE OF COMMUNIST PARTY OF BOLSHEVIKS UKRAINE AS THE SOURCE OF REALITY RESEARCH UKRAINIAN PEASANTS IN SPRING AND SUMMER 1932

Nataliya Bem – as. prof.

National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

The article discusses the main strategies of resistance and moods of Ukrainian peasants in spring and summer of 1932.

Keywords: document, peasants, grain harvesting, resistance, hunger, seeding campaign

Навесні та на початку літа 1932 р. в українському селі відбувалися важливі процеси. Між селянами, яких примусово зігнали до колгоспів, та державою з новою силою розвивався конфлікт через хлібозаготівлі та насильницьку колективізацію, який призвів до напруги та насилля на селі. Сталінське керівництво будь-якою ціною зажадало викачати хліб у селян. Дії центру, свавілля з боку місцевої влади призвели до голоду, який охопив 44 райони УСРР.

6 липня 1932 року в Харкові розпочала свою роботу ІІІ конференція КП(б)У, на яку прибуло 252 делегати, з них 158 осіб (або 62,7%) склали секретарі сільських районних комітетів [3, арк.6]. Керівники районного рівня, які були безпосередніми виконавцями директив центру, добре володіли інформацією, знали, що відбувається на селі, і сподівалися, що відверте обговорення проблем призведе до пошуку їх вирішення, допоможе подолати згубні наслідки надмірних хлібозаготівель. Вони також сподівалися, що ІІІ конференція КП(б)У, на яку прибули провідні члени ЦК ВКП(б) і найближчі підручні Й. Сталіна Вячеслав Молотов і Лазарь Каганович, дасть сталінському керівництву повну картину сільського господарства в Україні, й, можливо, пом'якшить ситуацію в українському селі.

На порядку денному конференції стояло одне питання: «Про підсумки весняної засівної кампанії, про хлібозаготівельну та збиральну кампанії та про завдання організаційно-господарського зміцнення колгоспів». З доповіддю виступав член Політбюро ЦК ВКП(б), генеральний секретар ЦК КП(б)У Станіслав Косіор. І хоча у виступі С. Косіора чітко простежувалася «лінія партії», факти, якими він оперував, демонстрували справжні настрої українських селян у цей чай.

На початку доповіді С. Косіор зупинився на результатах проведення весняної сівби. Загальні підсумки засівної кампанії визначалися як незадовільні: «...Потрібно прямо сказати, що підсумки весняної посівної кампанії, товариші, у вищій ступені незадовільні. Я повинен сказати, що,

мабуть, за останні багато років ніколи ще Україні не доводилося підводити таких негативних результатів, підсумків своєї роботи в галузі сільського господарства, як у цьому році...» [2, арк.14]. Називалися і конкретні цифри: одноосібники виконали план посівів зернових культур тільки на 74% і засіяли 3 млн. га, а колгоспи у середньому виконали план на 91%, засіявши 11 млн. 340 тис. га землі.

Разом з тим Косіор виклав точку зору багатьох сільських активістів на ті завдання, які були надані українському селу з центру. «Я мушу відзначити, що у значній частині районів, в значній частині колгоспів навіть серед нашого активу навесні, з виявленням перших великих труднощів, виникли надзвичайно занепадницькі настрої. Цілий ряд людей конкретно говорив – не посіяти за таких умов. Коней немає, коні перебувають у вкрай важкому стані, працювати не можуть, а сіяти треба величезну кількість – 19 млн. га» [2, арк.20]. Доповідач наголошував на тому, що головна проблема незадовільної засівної полягала у тому, що значні площі – 2 млн. 200 тис. – так і залишилися незасіяними. «Недосів охопив дуже значну кількість районів. Так, наприклад, у нас 32 райони засіяли тільки 50%, а то і менше від свого засівного плану, 102 райони виконали засівний план менше ніж на 70%» [2, арк.15].

Констатовалося, що значна кількість районів одержала від держави посівний матеріал, більше ніж 10 млн. пудів [2, арк.19], і лише ця допомога дозволила уникнути повного провалу посівної. Ці дані фактично вказували на те, що українське село взимку пограбували і вивезли на рахунок хлібозаготівель все, посівний хліба включно. Далі говорилося про причини складнощів, що виникли під час засівної кампанії: називалися «несприятливі метеорологічні умови» [2, арк.19], недостатня кількість тягової сили, виснаженість колгоспників через нестачу їжі, яка була зафіксована у ряді районів.

Основна увага у доповіді С. Косіора приділялася виконанню хлібозаготівельних завдань.

План українські хлібороби з урожаю 1931 р. одержали – 440 млн. пудів, фактично ж було заготовлено 395 млн. пуд. [2, арк.44].

Спроби С. Косіора частково перекласти проблему на незадовільні кліматичні умови їм же самим були спростовані такою заявою: «А, товариши, факт залишається фактом, у минулому році ніякого неврожаю в Україні не було. Ми могли б сказати, що у нас був звичайний середній урожай... навіть не було таких районів, де б зовсім нічого не вродило...» [2, арк.22].

Невиконання хлібозаготівельного плану С. Косіор пов'язав з тим, що місцеві керівники не усвідомили усієї глибини проблеми, що виникла, недостатньо, погано керували колгоспами, припустили «кричущу безгосподарність» у них.

Названа була й інша причина – великі втрати урожаю: «Ми у минулому році велику кількість хліба в колгоспах, через погане керівництво, втратили під час збирання. Ця кількість вимірюється, у всякому разі, цифрою,

приблизно, від 120-130 млн. пудів до 200 млн. пудів» [2, арк.27]. «Є ряд районів, які буквально 30-40 і навіть 50%, іноді більше половини урожаю (особливо південні райони Степу) залишили на полі. Частково незібраним, частково не звезеним, частково не обмолоченим» [2, арк.56]. Саме безгосподарність, за доповіддю Косіора, стала причиною тих великих втрат хліба, які зазнали колгоспи.

Тим не менш, у доповіді прозвучало, що колгоспники степової зони здебільшого залишилися на зиму без хліба: «...у великій кількості районів Степу або недобрали багато за хлібозаготівлю, внаслідок великих втрат, або, що частіше усього було або настільки ж часто, колгоспи раз-у-раз залишалися без хліба, опинилися в дуже важкому стані...» [2, арк.39].

У своїй доповіді Косіор не обминув і питання винагороди колгоспникам за результати важкої праці. Він визнав, що у багатьох районах Полісся та Правобережжя до весни селянам не залишилося нічого, люди «мало-мало голодували, підтягували живіт». Навіть ті колгоспники, які добре господарювали, одержали лише кіло-півтора на трудовень [2, арк.64]. Селянам закидали: «Коли в тебе врожай 20-30 пудів з гектара, то яке ти маєш право всі 30 пудів з'їсти» [2, арк.65]. Партійним очільником були наведені вражаючі факти щодо оцінки трудовня колгоспників. Так, у деяких колгоспах за трудовень платили 6, 10 копійок, а «20-30-40 копійок – це масове явище» [2, арк. 128].

Наприкінці доповіді С. Косіор визнав, що сільське населення не змирилося з усупільненням домашньої худоби, продовжує влаштовувати волинки, селянки «ідуть розбирати корів» [2, арк.163]. Такі селяни піддавалися репресіям. Так, був наведений приклад, коли жінку засудили за те, що забрала з колгоспу корову, а в неї залишилося немовля. Наголошено, що такі випадки набули масового характеру і спостерігалися у багатьох районах [2, арк.164]. У Кам'янському районі – 3 волинки, жінки виступили проти створення ферм. Подекуди сутички переросли у грізні бунти: «Є такі місця, де каменю на камені не залишилося» [2, арк.165].

У доповіді фактично нічого не говорилося про неприпустимість натискних, адміністративних методів керівництва сільським господарством, які реально спричинили катастрофічний стан на селі. Партійну постанову про добровільність вступу до колгоспів намагаються якщо не прочитати власними очима, то хоча б потримати у руках: «Ця постанова ЦК зачитана, затерта до невпізнання вона зберігається у вчителя, у того, кого на селі називають бузотером...» [2, арк.164].

На п'яти засіданнях III Всеукраїнської конференції тривало обговорення доповіді С. Косіора. Виступили 33 особи, серед них були секретарі 18 райкомів партії, секретарі обкомів М. Майоров, В. Чернявський, М. Демченко, Р. Терехов, а також В. Затонський, П. Любченко, Г. Петровський, М. Скрипник, В. Чубар, інші делегати.

Не всі районні керівники мали сміливість розкрити справжній стан справ на селі, проте деякі з них у своїх доповідях викривали всю гостроту ситуації, переконували, що не можна перекладати всю відповідальність за

недовиконання хлібозаготівельних завдань на низові ланки, розкривали справжні настрої колгоспного люду. Так, за доповіддю секретаря парторганізації Драбівського району, у його районі було засіяно 76% посівної площі виключно зерном, що було надано урядом. «І до цього дня ми маємо випадки голодної смерті» [2,арк.209]. Партійний секретар Смілянського району Фомін доповідав, що недосів склав 30% площі, серед причин відзначив надзвичайно високий рівень «текучості» колгоспних бригад, коли 70% працездатних селян не ставали до праці у колгоспах, а намагалися заробити десь за межами району або у промисловості [2,арк.204]. На величезну проблему з тягловою силою вказав секретар Одеського обкому М. Майоров. Він навів моторошні приклади: у Зинов'євському районі, де на початку 1932 р. було 18 тис. коней, навесні залишилося близько 8-9 тисяч [2, арк.258], в артілі імені Сталіна Висківського району з 800 коней вибуло зі строю усі сто відсотків [2, арк.257].

Секретар партійної організації Драбівського району П. Шерстов доповідав, що район опинився у вкрай важкому становищі. «Звідти було забрано весь посівний матеріал, відбувалося масове побиття колгоспників і колгоспниць, влаштували спеціально три кімнати, у яких засідав штаб буксирних бригад, де вимагали хліб, підписку на позику, сплату всіляких податків» [2,арк.209]. Ці заходи згубно вплинули на настрої селян, спричинили невдоволення радянською владою, подекуди дуже сильне. П. Шерстов розповідав: «Ми маємо такі заяви колгоспниць і колгоспників: «Коли у нас був хліб, корова, свиня – ми вірили радянській владі і шли за партією, а зараз приїхало кілька представників і ЦК партії і уряду, і ось 8 днів сидить верховний суд; не зважаючи на все це ми пухнемо від голоду і жодних заходів не прийняли» [2, арк.209]. Аналізуючи причини такого стану справ, П. Шерстов повідомив учасників конференції, що з Драбівського району був вивезений весь посівний матеріал, державі довелося надати колгоспам зерно для засіву [2,арк.209]. Голодні колгоспники, продовжував Шерстов, яким нічим зарадити, яких нічим нагодувати, не у змозі з повною віддачею працювати у полі, на прополці цукрових буряків: «...на 28 число ми прорвали 38%, це мало, безумовно мало, але уявіть собі таку картину, коли народ пухлий, коли є велика кількість людей, котрі лежать і не підводяться» [2, арк.210]. Реакція на цей виступ була нещадною – Косіор вигукнув: «Ви нас не лякайте, Ви краще про роботу розповідайте» [2, арк.210].

Не має сумнівів, що не всі районні керівники наважувалися відверто говорити про реалії села у присутності найвищого начальства – членів Політбюро ЦК ВКП(б). А ті, які спромоглися, були піддані критиці. Зокрема гнівна критика лунала у виступі В. Затонського. Гострій критиці знову піддав виступи деяких секретарів райкомів партії у своєму заключному слові С. Косіор і тим самим продемонстрував свою позицію, що ті колосальні труднощі, з якими зіштовхнулося українське село у 1931 – першій половині 1932 р., мають бути швидко, «по-більшовицькому» подолані, й хлібозаготівельні завдання повинні бути виконані будь-якою ціною.

На конференції була ухвалена резолюція, яку згодом, 9 липня 1932 р. затвердив пленум ЦК КП(б)У і якою «до безумовного виконання» на 1932-1933 рік приймався встановлений для України план хлібозаготівель – 356 млн. пудів по селянському сектору. С. Косіор запекло націлював делегатів на виконання плану, коментував його, як послаблення українським селянам, вимагав не припустити втрат урожаю. «Основне вирішальне бойове питання» – забезпечити «правильний» збір урожаю, максимальне збереження зерна, зведення до мінімуму будь-яких втрат [2, арк.58].

Згодом цей план тричі скорочувався, тож до 1 листопада 1932 р. від селянського сектора України надійшло лише 136 млн. пудів хліба. За станом на 5 жовтня 1932 р. з 23 270 колгоспів тільки 1403 виконали річний план [1, с.175].

Список використаних джерел та літератури

1. Кульчицький С. В. Україна між двома війнами (1921–1939 рр.) / С. В. Кульчицький – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 1999. – 335 с.
2. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі - ЦДАГОУ). – Ф.1. – Оп. 1. – Спр. 377.
3. ЦДАГОУ . – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 385.